

Všetko pre slovenské divadlo! – manželia Borodáčovci

Andrej Mat'ášik

BORODÁČ, Ján, tiež Janko, pseud. Ján Debnár, Janko Bystrý

Fakty:

- Narodil sa 18. júna 1892 v Prešove
- Absolvoval Učiteľský ústav v Prešove (1911).
- Pôsobil ako učiteľ na východnom Slovensku.
- V r. 1919 - 21 bol poslucháčom herectva na dramatickom oddelení Štátneho konzervatória v Prahe.
- Po návrate v sezóne 1921 - 22 sa stal členom Propagačného súboru SND, známom pod názvom Marška.
- Po ukončení činnosti Propagačného súboru SND sa vrátil k učiteľskému povolaniu, no popri tom s manželkou Oľgou Országhovou - Borodáčovou v Sabinove založil a viedol Dramatický krúžok J. Palárika, s ktorým za dva roky naštudoval 17 hier.
- V r. 1924 prijal ponuku riaditeľa SND Oskara Nedbala a nastúpil do SND ako herec a režisér slovenských hier
- V sezónach 1929-31 a 1932-45 bol aj umeleckým šéfom činohry (v r. 1932 - 1939 slovenskej činohry)
- Po vzniku Slovenskej činohry SND (1932), sa stal jej šéfom a dôsledne pracoval na plnení svojej ambície vytvoriť skutočne profesionálny slovenský súbor.
- Po skončení vojny nastúpil za riaditeľa Štátneho divadla v Košiciach, kde od základu obnovoval slovenské divadlo po maďarskej okupácii mesta v rokoch 1939-45.
- V roku 1953 sa vrátil do Bratislavy, stal sa profesorom na Vysokej škole múzických umení a režisérom SND.
- Zomrel 18. februára 1964 v Bratislave.

Tvorivé dielo:

Ako učiteľ pripravoval v Kvačanoch ochotnícke predstavenia a s kolegom Štefanom Gmitrom z Klenovca zahrali výstup **Chce sa ženiť** aj pred

účastníkmi učiteľského školenia v Prešove, kde ho videl prof. Albert Pražák a odporúčal Borodáčovi odísť na pražské konzervatórium a venovať sa herectvu. Po príchode do Propagačného súboru SND bol jeho prvou postavou **Potomský** v Palárikovom Inkognite (1921), neskôr hral aj **Kočkareva** v Gogoľovej Ženbe, **Doktora Ranka** v Ibsenovej Nore a množstvo iných postáv. Osudovo ho ovplyvnilo vystúpenie Moskovského umeleckého divadla (MCHAT) v Bratislave (1921) a od tých čias sa usiloval osvojiť si Stanislavského metódu divadelnej práce. Po dvojročnom učiteľskom pôsobení v Sabinove, kde dosiahol výborne výsledky s Dramatickým krúžkom Palárik sa do SND v jeseni 1924 na žiadosť riaditeľa Oskara Nedbala vrátil. V SND vytvoril vyše sto divadelných postáv v najrozmanitejšom repertoári, hoci od r. 1929 už účinkoval výlučne v inscenáciách, ktoré sám aj režijne naštudoval. Posledným jeho hereckým výkonom bola postava **Michala** v Králikovej Poslednej prekážke (Štátne divadlo Košice, 1948).

Jeho najvýznamnejšia úloha v slovenských divadelných dejinách je však predovšetkým v oblasti dramaturgie, réžie a divadelnej organizácie. Jeho prvou profesionálnou réžiou bolo naštudovanie hry Z. Bajcárovej **4 x 2 = 1** (1924). Spočiatku ho úsilie o realistickú kresbu situácií a charakterov viedlo k popisnosti a ilustratívnosti (**Juraj Dandin**, 1924, **Drotár**, 1925, **Ženba**, 1926, **Náš pán minister**, 1926, **Večer trojkráľový**, 1928), dôležité však bolo, že v jeho inscenáciách sa formovala prvá generácia slovenských divadelných profesionálov a kultivoval slovenčinu ako javiskovú reč. Po roku 1928 sa v jeho režijnej metóde čoraz častejšie objavuje tendencia k psychologickému realizmu. Dramaturgicky nachádzal inšpirácie predovšetkým v tvorbe ruských autorov a vytrvalo venoval systematickú pozornosť hrám slovenských autorov. Pre slovenskú drámu vykonal jej uvádzaním epochálne dielo, ktorého významu sa dodnes nepriblížil žiaden šéf činohry SND a z objavov Borodáčovej dramaturgie žije slovenská divadelná kultúra dodnes. Po vzniku Slovenskej činohry SND (1932) sa stal jej šéfom a dôsledne pracoval na plnení svojej ambície vytvoriť skutočne profesionálny slovenský súbor. Plne sa koncentroval na uvádzanie súčasnej slovenskej tvorby (Tajovský, Stodola, Palárik, Urbánek, Barč-Ivan), pokračoval v prezentácii diel ruských a sovietskych, ale častejšie siahal po náročných hrách svetovej klasiky

(**Macbeth**, 1933, **Volpone**, 1936). V r. 1934 absolvoval študijný pobyt v Moskve, kde sa bližšie zoznámil s tzv. Stanislavského systémom a utvrdil sa vo svojej orientácii na túto tvorivú metódu. V publikovaných reflexiách svojho pobytu neskrýva, že ho neoslovili experimenty Vsevoloda Mejerchoľda a ďalších avatgardných režisérov. Zo západoeurópskych divadelných individualít na neho počas cesty do Nemecka zapôsobili réžie Maxa Reinhardta. Nové dramaturgické inšpirácie našiel v antickej dráme a ako prvý uviedol v slovenčine **Antigonu** (1940) a **Kráľa Oidipa** (1941). V 40. rokoch s jeho tradicionalistickými koncepciami inscenačne polemizovali svojou tvorbou mladí režiséri Ján Jamnický a Ferdinand Hoffmann, ale činohra SND práve vďaka tomuto dialógu zaznamenala jednu zo svojich najlepších epôch.

Po skončení vojny prevzal funkciu riaditeľa SND generálny intendant slovenských divadiel Andrej Bagar (Borodáč ho na nátlak štátneho intendanta Dr. Brezinského obsadil namiesto pôvodne plánovaného Paľa Bielika do titulnej úlohy **Cyрана z Bergeracu** v r. 1942, keď Bagar pracoval v rozhlase). J. Borodáčovi umožnil pracovať v divadle, musel však opustiť Bratislavu. Nastúpil za riaditeľa Štátneho divadla v Košiciach, kde od základu obnovoval slovenské divadlo po maďarskej okupácii mesta v rokoch 1939 - 45. Do roku 1953, keď sa do SND vrátil, vytvoril v Košiciach plne funkčné trojsúborové divadlo (činohra, opera, balet). Zopakoval svoje najvydarenejšie inscenácie slovenských a ruských hier (**Ženský zákon, Najdúch, Herodes a Herodias, Kocúrkovo, Statky-zmätky**), ale uviedol aj nové hry Ivana Stodolu **Kde bolo, tam bolo** (1946), Leopolda Laholu (**Štyri strany sveta**, 1948) a Štefana Kráľika (**Posledná prekážka**, 1948, **Buky podpolianske**, 1950). K vrcholným dielam jeho košického obdobia patrili Čechovova **Tri sestry** (1952) a Suchoňovej národnej opery **Krútnava** (1953 s J. Šeregim). Po opätovnom nástupe do SND sa venoval predovšetkým pedagogickej činnosti na VŠMU, v divadle uviedol Králikovu **Svätú Barboru** (1953), Hviezdoslavovu tragédiu **Herodes a Herodias** (1955 - otvorenie Divadla P. O. Hviezdoslava ako samostatnej scény pre činohru SND), Leonovov **Zlatý koč** (1957), Gorkého **Na dne** (1959) a Gogoľovho **Revízora** (1962).

Bol autorom mnohých článkov a štúdií o divadle, ktoré publikoval časopisecky a v dennej tlači. Napísal hry **Chlapci na stráži** (1938) a **Juro Jánošík** (1939), obe pod pseudonymom Ján Debnár a venoval sa úpravám

klasických slovenských hier. Je aj autorom knihy **O slovenské národné divadlo** (zostavil Z. Rampák, 1953) a vyšli aj jeho memoárové **Pamäti** (1975) a **Spomienky** (1995). Monografiu o Jánovi a Oľge Borodáčovcoch So slovenským divadlom napísal a v roku 1957 vydal R. Mrlian.

BORODÁČOVÁ, Oľga, rod. Országhová

Fakty:

- Narodila sa 16. decembra 1899 v Záturčí pri Martine.
- Ako úspešná herečka ochotníckeho divadelného súboru vo Vrútkach sa prihlásila na štúdium herectva na Štátne konzervatórium v Prahe (1920-21).
- Tu sa zoznámila s Jánom Borodáčom a spoločne prijali angažmán v Propagačnom súbore SND, tzv. Marške (1921/22).
- Od roku 1924 bola členkou činohry SND, s prerušením v r. 1945 - 53, keď s manželom odišla do Štátneho divadla v Košiciach.
- V roku 1978 odišla do dôchodku.
- Zomrela 13. septembra 1986 v Bratislave.

Tvorivé dielo:

Keď po absolvovaní obchodnej školy v Martine oznámila otcovi, že by chcela ísť študovať do Prahy za herečku, váhal, no naostatok súhlasil a Oľga Országhová sa v jeseni 1921 stala študentkou Štátneho konzervatória. Tam sa stretla s Jánom Borodáčom, najskôr ako spolužiakom, potom kolegom v prvom angažmán v Propagačnom súbore SND a naostatok aj manželom. Kultivovaný hlasový prejav ju predurčil stvárniť už v repertoári Maršky množstvo ženských a dievčenských postáv, napr. **Evičku** v Palárikovom Inkognite, **Agafiu Tichonovnu** v Gogoľovej Ženbe, **Ruženu Krajčíkovú** v Timravinej Chudobnej rodine a i. Po ukončení činnosti Propagačného súboru SND pôsobila s manželom, Jánom Borodáčom v Sabinove v ochotníckom krúžku J. Palárika a spoločne sa aj vrátili do SND. V 30. a 40. rokoch dosiahla

najhodnotnejšie tvorivé výsledky, keď napríklad jej **Miluša** v Palárikovom Dobrodružstve pri obžinkoch (1933) vzbudila veľkú pozornosť pražskej divadelnej kritiky, ktorá oceňovala harmóniu vizuálnej pôsobivosti a vynikajúci hlasový prejav. S jej menom je spojená úctyhodná séria postáv slovenskej klasickej drámy, ktorým dala vnútornú harmóniu, kultivovanosť a noblesu. Stvárnila aj **Madlenu** v Chalupkovom Kocúrkove (1925), **Slivkovú** v Stodolovom Čaji u pána senátora (1929), **Máliku** v Stodolovej Márii Havranovej (1941, 1945), **Matku** v Barč-Ivanovej Matke (1944), **Boru** v Skalkovom Kozom mlieku (1949), **Filipkovú** v Karvašovej hre Ľudia z našej ulice (1951) a mnoho iných. Jej legendárnou komickou postavou bola **Mara** v Tajovského Ženskom zákone, ktorú vo viacerých inscenáciách hrávala tri desaťročia. V postave **Alžbety** v dráme Alžbeta Anglická hosťovala v roku 1932 v pražskom Národnom divadle a úspešne priviedla na slovenské javisko celý rad veľkých ženských postáv svetovej drámy - bola **Lady Macduffovou** v Shakespearovom Macbethovi (1933), **Violou** vo Večeri trojkráľovom (1928, 1936), **Nast'ou** v Gorkého hre Na dne (1932), **Varjou** v Čechovovom Višňovom sade (1934), **Vassou Železnovovou** v rovnomennej Gorkého hre (1937), Sofoklovou **Antigonou** (1940) aj **Iokastou** (1941). Po návrate do SND z košického angažmán dostala viacero príležitostí v postavách matiek a starien, hrala napr. **Pirošku** v Králikovej Svätej Barbore (1953), **Matku** v Stodolovej Bačovej žene (1963), **Sáru Goodovú** v Millerových Salemských bosorkách (1966), **Eugéniu** v Mrožkovom Tangu (1967), **Fioklušu** v Ostrovského Búrke (1972). Jej herecká biografía zahŕňa asi 320 postáv v divadelných inscenáciách.

Ako jedna z prvých slovenských herečiek dostala početné príležitosti v rozhlase. Jej monológ **Salome** z Hviezdoslavovej drámy Herodes a Herodias stojí na počiatku dejín umeleckého vysielania slovenského rozhlasu (1926). Účinkovala aj v 7 dlhometrážnych filmoch (Neporazená armáda, Katka, Priehrada, Kozie mlieko, Rok na dedine, Nástup), kde však jej deklamačné herectvo a divadelný pátos pôsobili rušivo. Monografiu o Oľge Borodáčovej a Jánovi Borodáčovi napísal R. Mrlan (1957).

Story:

S odstupom desaťročí sa môžeme na výsledky tvorivých úsilí Jána a Oľgy Borodáčovcov dívať aj kriticky, ale jedno im nik nevezme – nebyť nich, nezačali by sme písať dejiny slovenského profesionálneho divadla už v 20. rokoch minulého storočia, ale neskôr. Boli prví Slováci - na pražskej hereckej škole, aj v súbore SND. A Ján Borodáč bol prvý, kto z ničoho, dusený podnikateľmi – divadelnými riaditeľmi, tehličku po tehličke staval slovenský činoherný súbor, až kým sa mu to v roku 1932 podarilo. Borodáč s uvzatou tvrdohlavosťou uvádzal na javisko profesionálneho divadla diela slovenských – súčasných i klasických – dramatikov, povzbudzoval nových záujemcov, aby pre divadlo písali a neúnavne hľadal medzi ochotníkmi nové talenty

Robil to všetko tak, ako najlepšie vedel. Zamiloval sa do toho typu divadla, s ktorým sa zoznámil pri zájazde Moskovského umeleckého akademického divadla – imponoval mu psychologický realizmus, dokonalé prepracovanie charakterov, herecká istota, vyplývajúca z dokonalého naštudovania inscenácie. A pokúšal sa o to, hoci často musel inscenáciu pripraviť za dva týždne a k dispozícii mal iba sklad, odkiaľ si musel povyberať dekorácie a rekvizity a hoci herci často netušili, o čom inscenácia je, pretože poznali akurát svoj text a „šlágvorty“ – teda texty partnerov, na ktoré priamo reagovali. Navyše – ako to už v podobných prípadoch býva – režisér síce bol pánom na skúškach, ale doma bola režisérkou jeho manželka – a zavše (zdá sa) sa v borodáčovskej kuchyni riešili aj problémy divadelné...

Borodáč pre slovenské divadlo trpezlivo znášal ústrky od českých divadelných podnikateľov a zjavne sa ho dotklo, že po vzniku Slovenskej republiky sa nestal riaditeľom SND, ale zostal „iba“ umeleckým šéfom činohry. Prehltol to však – rovnako, ako keď ho po vojne označili za nepríliš spoľahlivého a poslali ho do Košíc, kde mal odčiniť svoje „hriechy“. Pre slovenské divadlo na východe to bola výhra – v Borodáčovi tam prišiel skúsený organizátor a umelecká autorita, pre päťdesiatročného režiséra to bol trest. Po februárovom prevrate sa však rýchlo zorientoval a v roku 1953 sa vracia do Bratislavy už ako zakladateľ socialisticko-realistického divadla. Stačilo „prehodnotiť“ doterajšiu aktivitu, vyzdvihnúť zastúpenie ruských hier, zdôrazniť moskovskú inšpiráciu a realizmus – a taktne obísť iné fakty...

Nech však Borodáča bezvýhradne akceptujeme, alebo sa na jeho dielo dívame s výhradami, nemôžeme mu uprieť úlohu a význam priekopníka. Nepochybne bolo v jeho správaní sa aj dosť servilnosti voči mocným, aj dosť učiteľskej neústupčivosti, ba aj jeho talent mal svoje obmedzenia, ale keď v roku 1921 do SND prišiel, bolo to na Slovensku jediné, v Bratislave novousadené vidiecke české divadlo - a keď sa s ním slovenskí divadelníci v roku 1964 lúčili, bolo naše národné divadlo aj v európskom kontexte významnou slovenskou umeleckou inštitúciou so zázemím a konkurenciou v tucte ďalších profesionálnych činohier. A ak v dvadsiatych rokoch ísť „k divadlu“ znamenalo opustiť „slušnú“ spoločnosť a dať sa na podozrivú dráhu, v polovici 60. rokov už Slovensko vnímalo divadelnú tvorbu ako umeleckú činnosť s veľkým spoločenským dosahom. Za tento výkon a za odvahu objavovať pre divadlo klasickú i súčasnú slovenskú drámu mu v dejinách slovenskej kultúry bude vždy patriť popredné miesto.

Krátke:

Sen sa splnil z trestu

Keď po takmer dvoch desaťročiach po vzniku Slovenského národného divadla dostala táto inštitúcia jednoznačne národný charakter, všeobecne sa predpokladalo, že sa riaditeľom SND stane Ján Borodáč. Ministerstvo školstva a národnej osvety Slovenskej republiky sa však rozhodlo, že vedenie divadla zverí štátnemu intendantovi, ktorý bude lepšie ako „umelec“ strážiť peniaze. Tak sa paradoxne stalo, že sen o poste riaditeľa sa Borodáčovi splnil až po vojne, keď ho na Bagarov návrh spravili riaditeľom obnoveného Východoslovenského štátneho divadla v Košiciach. Čo Borodáč za osem rokov v Košiciach dokázal však potvrdilo, že v tomto režisérovi driemal aj pedantný učiteľ, takže dokázal z prázdnej budovy doslova vykúzliť trojsúborovú umeleckú inštitúciu a neurobiť pritom nijaký veľký finančný lapsus.

Pred zrakom idolu

O Borodáčovej osudovej zahľadenosti do Stanislavského systému hereckej tvorby sme sa už zmienili. A Borodáč mal v nesmiernej úcte aj Stanislavského pokračovateľov, ktorých dielo poznal. Keď v roku 1949 bolo na zájazde vo

vtedajšom Česko-Slovensku Moskovské divadlo drámy N. P. Ochlopkova, zavítal tento režisér do Košíc na Borodáčovu premiéru Hviezdoslavovej tragédie Herodes a Herodias. Borodáč si nesmierne vážil, že jeden z ruských divadelných majstrov, ktorých vnímal ako svoj estetický ideál, poctil jeho premiéru a poďakoval sa za zážitok Borodáčovi i súboru.